

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖYLEM VE BİLGİ KIPLIĞI İLİŞKİSİ

Seçil HIRİK¹

ÖZ

Konuşurun duygu ve düşüncelerini, bir olay ya da durum karşısındaki tutumunu kipler göstermektedir. Bu kipler sözce içerisinde kiplikler aracılığı ile yansımaktadır. Kiplikler seslerden cümleye kadar değişkenlik gösterebilmektedir. Dil dışı öge veya parçalarüstü sesbirim (bürünbirim) olan vurgu, tonlama ve beden dili de kipleri işaretleyebilmektedir. Dolayısı ile kiplikler geniş bir yelpazeye sahiptir. Konuşurun bilgi ve güven düzeyini işaretleyen kiplikler içerisinde söyleme dayalı işaretleyiciler de bulunmaktadır. Bunlar konuşurun olay/durum karşısındaki tahmin, çıkarım, merak, endişe, hayret, kesinlik, delile dayalılık düzeylerini göstermektedir. Söyleme dayalı kiplikler anlatım gücünü bağlamdan almaktadır. Diyaloglar içindeki imalar, sessiz kalmalar, eksik bırakılmış cümleler; vurgu, tonlama ve beden dili söylem içerisindeki kipleri göstermektedir. Kiplik, anlama ve bağlamla doğrudan ilişkili olduğu için söylem de bu konuda önem taşımaktadır. Bilgisel alan içinde söyleme dayalı olarak uzak olasılık, kesinlik, akıl yürütmeye dayalı delile dayalılık, algısal delile dayalılık, idrak etmeye dayalı delile dayalılık, tahmin, çıkarım, tereddüt gibi kipsel anlamlar verebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kip, Kiplik, Bilgi Kipi, Söyleme Dayalı Kiplikler, Söylem Analizi.

Hirik, Seçil. "Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi". *idil* 6.35 (2017): 1955-1966.

Hirik, S. (2017). Türkiye Türkçesinde Söylem ve Bilgi Kipliği İlişkisi. *idil*, 6 (35), s.1955-1966.

¹ Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, secilhirik(at)gmail.com

RELATIONSHIP BETWEEN DISCOURSE AND EPISTEMIC MODALITY IN TURKISH

ABSTRACT

Modality shows the emotions and thoughts of the speaker, the attitude towards an event or situation. These modalities can be seen via modals in sentences. Modals can vary from phonemes to sentences. Non-language elements or emphasis, intonation and body language also can show the modality. Thereby modals have a wide range. There are also discourse-based markers among the markers that indicate the level of knowledge and confidence of the speaker. These markers indicate the level of the speaker's prediction, inference, curiosity, concern, wonder, certainty, evidentiality in relation to the event and situation. Discourse-based modals take the eloquence in context. Imaginations in dialogue, silence, missing sentences, emphasis, intonation and body language indicate modality in discourse. Modals are related with meaning and context, so discourse is also important for this situation. It can be given as far probability, certainty, ratiocinative evidentiality, perceptual evidentiality, cognitive evidentiality, prediction, inference, hesitation with discourse in epistemic modality.

Keywords: Modality, Modals, Epistemic Modality, Discourse-Based Modals, Discourse Analysis.

1. Giriş

1.1. Dilbilimsel Bakışla Söylem

Söylem kavramı, *edimbilim*, *söylem dil bilgisi*, *metin dilbilim* gibi kuram ve yaklaşımların ortak paydasında yer alan terimlerden biridir. Söylemle ilgili çalışmalar için öncelikle edimbilim (pragmatics) kuramına bakmak ve kuramın bileşenleri olan kavramlarını anlamak gerekmektedir. Yazılı ya da sözlü metin üreticisinin ürünü ile üretici arasındaki ilişkiyi ve sonuçta ne dendiği ile ilgilenen kurama göre bu alan, yalnızca dil malzemesi ile değil dil dışı olarak kabul edilebilecek olan jest, mimik, el-kol hareketleri, toplumsal ve kültürel unsurları da barındırmaktadır. Kerimoğlu'na göre bugün dilbilimde sınırları tam olarak çizilmese de *edimbilim* ve *sözceleme* metni üreten bakımından inceleyen alanlar olarak öne çıkar. Konuşan ve konuştukları, yazan ve yazdıkları arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin anlamlandırmadaki rolünü inceleyen bu alanlar psikoloji, sosyoloji, bağlam gibi dil dışı etkenleri de sürece dâhil eder (Kerimoğlu, 2014: 137).

Metin üreticisi ile söylem arasındaki ilişkiyi kavramak için söylemi oluşturan cümle, sözce, bağlam gibi parçaların sözünü etmek gerekmektedir. “*Akşam eve hemen gel.*” bir *cümle*'dir. Cümle öznesi ve yüklemi olan dil bilgisel bir yapıdır (Kerimoğlu, 2014: 139). Cümleden bir yönüyle ayrılan *sözce* (utterance), cümlelerin tamamıyla dengi değildir. Cümle en azından çekimli bir eylem içeren söz dizimsel bir biçimdir. Sözce ise belirli bir durum içinde, sözceleme öznesi tarafından sözceleme durumu içinde üretilir. Bir tek ünlem belirten kelime, bir cümle, paragraf, bölüm ya da kitabın tamamı sözce olarak değerlendirilebilir. Sözce belirli bir iletişim ortamında söylenir, yani somut bir ifadedir. Sözce üretimine *sözceleme* denir (Kerimoğlu, 2014: 139, Günay, 2004: 169).

Bir sözcenin anlamlandırılmasında etken olan sosyolojik, psikolojik, coğrafi, dil bilgisel vb. her türlü ögenin toplamı olan *bağlam* (context) ise edimbilimin önem verdiği kavramlardan biridir. *Söylem* (discourse) kavramının da sözceden farkı çok net değildir. Dilbilim yayınlarında (söylem) genellikle cümleden büyük birim veya cümlelerin birleşmesinden oluşan birim, biçimlerinde tanımlanmaktadır. Söylemlerde iletişimin kesintisiz gerçekleşmesi için dil içi ve dil dışı pek çok unsur devreye girmektedir. Bunlardan biri olan bağlamın önemi kadar metin içindeki sezdirme de önem taşımaktadır. Kerimoğlu'na göre bazen alıcı, konuşucunun iletmek istediğinden başka bir şey anlar. Bazen konuşur tam olarak söylemek istediğini iletemez; başka bir şey söyler ve niyetinin sezilmesini bekler (Kerimoğlu, 2014: 140).

Zellig Haris tarafından 1950'lerde ortaya atılmış söylem analizinde yalnız söze dayalı anlatım yoktur. Sözel anlatımın yanında yazılı, görsel veya işaret anlatımları da vardır. İletişim halinde olanın her hareketi, her durumu, her davranışı söylem kelimesinin kapsama alanına girebilir. Bunların yanında toplumsal ve kültürel değerler söyleme dâhildir. Söylem analizi, anlatılanların hangi biçimlerde, nasıl ve niçin anlatıldığı, hangi amaçla ifade edildiği, ifadeden ne anlam çıkarılması gerektiği gibi çok farklı soruların cevabını bulmaya çalışmaktadır (Demirci, 2014: 237).

Söylem türleri üzerine de yapılmış pek çok çalışmada söylem analizi ile ilgili Harris'in yanı sıra Halliday'den de (1985) bahsedilmektedir². Halliday'in dil bilgisi aslında seçimlerin metin olan bitmiş bir ürünün sonucu olarak incelendiği bir metin dil bilgisidir. Sözlü dil bilgisi ise daha çok yön verilebilen etkileşimsellik özelliğiyle bağlamda anlık seçimler ile o an etkileyebilen durumlarla ilgilenir. Dil bilgisel biçimlerle etkileşim içinde olan konuşur arasındaki ilişkilerin konuşmayı nasıl yapılandığı ve bunun tersi olarak söylemin dil bilgisini nasıl etkilediğini araştırmak söylem dil bilgisi yaklaşımının amacıdır (Ak Başoğlu ve Aksu, 2015: 8, Kerimoğlu ve Aksu, 2015: 75).

Dilbilimsel yaklaşımlar içinde değerlendirilen söylem ve üzerine yapılan analiz çalışmaları çok boyutlu bakış açısı gerektirmektedir. Yazılı bir metinde dahi konuşurun jest ve mimikleri, beden dili, vurgu ve tonlama gibi dil içi/dil dışı gibi söylemsel özellikler metin yaratıcısı tarafından yansıtılabilir. Bu açıdan söylem analizinde sözlü ve yazılı metinler veya metin dışı bağlamlar bir arada ele alınabilir. Konuşurun duygu ve düşüncesini iletim biçimi olarak da algılanabilecek olan söylem, günlük hayattan bilimsel metinlere kadar sözlü ya da yazılı farklı türlerde kendini göstermektedir. Söylem analizi çalışmalarında, konuşurun tercihleri ve ruh durumu ile beliren görüşlerin ne biçimde, hangi amaçla sunulduğunun ortaya konması temel hedefler arasındadır. Söylem analizi dilin pek çok alanına uygulanabileceği gibi kip gibi doğrudan anlamla ilgili bir sahada daha etkin çalışmaya izin vermektedir.

Dil içi ve dil dışı pek çok unsuru barındıran söylem, bu çalışmada Türkçeyi ana dil olarak kullanan konuşurların anlayabileceği türden örneklerle ele alınmaktadır.

1.2. Kip, Kiplik ve Bilgisel Kip Alanı

Konuşur adı verilen dil kullanıcısı, ifade ettiği yargı veya durumla ilgili birtakım yorumlar yapmakta ya da aktarımda bulunmaktadır. Bu yorum bir olay/durum karşısında konuşurun tutum, tavır, hareket ve görüşlerini yansıtmaktadır.

² Araştırmacıların söylem türleri ile farklı görüşleri bulunmaktadır [Yarar (2006: 3-14), Aydemir (2014: 49)]. Çalışmanın temel konusu içinde söylem tipolojisi yer almadığı için, bu konu üzerinde durulmayacaktır.

Nesnel veya öznel olabilen söz konusu yorumlar ve konuşurun ruh durumu *kip* olarak nitelendirilmektedir. Kip, aynı zamanda konuşurun kurduğu cümlede yer alan hareket/olgunun yapılış şekli hakkında da bilgi vermektedir. Kipin dilsel gösterenleri olan kiplikler sözlü ve sözsüz iletişimde farklılık göstermekle birlikte beden dilinden, jest ve mimiklere; bağımlı biçimbirimden sözlüksel veya söz dizimsel pek çok unsura kadar çeşitlilik göstermektedir. Araştırmacılardan bazıları kiplikle ilgili olarak genel çerçevede benzer görüşler öne sürmektedir.

Kipin aynı zamanda bir olayı betimleyen önermenin doğruluk değeri ile ilgili olduğunu söyleyen Palmer, kipin her zaman olmasa da fiilisel yapılarla yani kipliklerle ifade edildiğini belirtmektedir (Palmer, 2001: 1). Konuşur, kiplikler aracılığıyla yalnızca elde ettiği önermenin doğruluğu ya da gerçekliği hakkında yargıda bulunmaz; aynı zamanda kendisine zorlanan, emredilen veya yapılması istenen ya da tam tersi durumlarda kipsel işaretleyicilerden yararlanmaktadır.

Palmer (2001: 8, 22), von Wright (1951), Nordström (2010), Papafragou (2000), Sweetser (1990), Bybee vd. (1994), Kiefer (2009) gibi araştırmacıların çalışmalarında, işaret ettikleri anlam alanlarına göre kiplikler, gerçeklik-gerçek dışılık ve olasılık-zorunluluk ayrımlarına dayanan sınıflandırmalar yer almaktadır. Bunlar arasında bilgi, yükümlülük, mantıksal doğruluk, olay, delile dayalılık, söz edimi, var oluşsal, önerme, kök kiplikleri, mantıksal doğruluk, iç katılımcılı-dış katılımcılı kiplikler, kılıcı odaklı-konuşur odaklı gibi kiplik türleri bulunmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde bahsi edilen kip türlerinden bilgisel alan üzerinde durularak bilgisel alanı oluşturan kategoriler sıralanacaktır. Palmer, 2001'deki çalışmasında önerme kipleri arasında yer verdiği bilgi kipinin karşısında delile dayalılık kategorisini göstermektedir. Bilgisel alanda konuşurun bilgiye ulaşma yolları, bilgiyi işleme ve algılama süreci yer almaktadır. Konuşur, çevresinden edindiği bilgileri zihinsel süreçte işleyerek belirli bir sonuca ulaşabilmektedir. Elde edilen sonuç ya da bilgi kesinlik dairesinde içinde bulunmaktadır. Kesinliğin sınırlarına ulaştıkça konuşur elde ettiği bilgiye yaklaşmış, söz konusu sınırlardan uzaklaştıkça kesin dışı bilgi ortaya çıkmış olmaktadır.

Bilgisel alanın işaretleyicileri olan bilgi kiplikleri, özü itibariyle konuşurun önerme karşısındaki yorumunu kodlamaktadır. Konuşurun yorumunda bilgiye hangi yolla ulaştığı, bilgisinden emin olup olmadığı da sezilmektedir. Zihinsel idrakler veya var olan ipuçlarını birleştirme ve yorumlar da dil üreticisinin yararlandığı yöntemler arasındadır. Bybee vd. ve Stephenson gibi araştırmacılara göre bilgi kiplikleri, konuşurun önermenin doğruluğu ile ilgili bilgi derecesini belirtir; önermenin doğruluğu hakkında iddiada bulunmak için kullanılır ve bununla birlikte, önermenin

doğruluğuna dair konuşur tarafından yapılan bir yorumdan daha az şey belirtir (Bybee vd., 1994: 179; Stephenson, 2005: 1; 2007: 487).

- a. *Ali evde olmalı.*
- b. *Ali evde olabilir.*

Yukarıda yer alan iki cümleden ilkinde *-mAli*, ikincisinde *-Abil-* eki kullanılmıştır. Söz konusu morfolojik birimler, konuşurun bilgisini kodlayan temel kipliklerdir. a cümlesinde konuşurun, “Ali’nin evde olduğu” bilgisine olan güven düzeyi ile b cümlesinde güven düzeyi farklılık taşımaktadır. Frawley’e göre a’daki gibi bir cümle, önermenin gerçeklik durumu hakkında bazı güçlü sonuçlarla ilgili veya atıfta bulunulan dünya (konuşurun varlığı veya şimdisi) ile ifade edilen dünyanın (Ali evde) çakışmasının kuvvetle muhtemel olduğunu göstermektedir. b cümlesi ise, konuşurun ifade ettiği gerçekliğe daha az sahiptir ya da atıfta bulunulan ve ifade edilen dünyanın çakışmasının daha az muhtemel olduğunu ifade etmektedir (1992: 407, 408).

Bilgisel kip alanını oluşturan birden fazla anlam alanları bulunmaktadır. Palmer, 1986’daki çalışmasında bilgi kipini yargılar ve delile dayalılar olmak üzere iki kategoriye ayırmaktadır. Palmer’ın *yargı* ile kast ettiği olasılık ve zorunluluk içeren, kısmen de bilginin algılayıcısı ya da öznesi olarak konuşur tarafından ortaya atılan tahmin ve çıkarım ile ilişkili tüm bilgisel kavramlardır. Söz konusu alan, önermenin gerçeklik olasılığını ileri sürmektedir. Delile dayalılar ise bilginin görsel, işitsel gibi doğrudan ya da nakli, çıkarımsal gibi dolaylı yolla elde edilmiş olması durumunu içermektedir.

Palmer’ın sözünü ettiği bilgisel kip ayrımı tarafımızdan ileri sürülen ve ilk defa Hirik (2014)’te belirtilen sınıflandırmaya dayanak oluşturmakla birlikte ufak farklarla ayrılmaktadır. Bilgisel kip alanı genel itibariyle üç temel kategoride incelenebilir: 1. Konuşurun bilgiye olan yakınlığına ya da güven derecesine göre kesinliğin derecelerine göre bilgi kipleri, 2. Konuşurun bilgiyi elde etme şekline göre bilgi kipleri, 3. Bilgisel alanın olasılığı dolaylı olarak barındırması durumuna göre bilgi kipleri. Üç temel kategori ise aşağıdaki gibi alt kategorilere ayrılmaktadır:

1. Kesinliğin derecelerine göre bilgi kipi
 - A. Kesin dışılık
 - B. Uzak olasılık
 - C. Yakın olasılık
 - D. Kesinlik
2. Delile dayalılık kipi

- A. Doğrudan delil dayalılık
 - a. Görsel
 - b. İşitsel
 - c. Duyusal
- B. Dolaylı delil dayalılık
 - a. Aktarımsal
 - i. İkinci elden-üçüncü elden
 - ii. Halk bilgisine dayalı
 - b. Çıkarımsal
 - i. Sonuca dayanan çıkarım
 - ii. Akıl yürütmeye dayalı çıkarım
 - c. Algısal
 - i. Algısal delile dayalılık
 - ii. İdrak etmeye dayanan delile dayalılık
- 3. Dolaylı olasılık temelli diğer bilgi kipleri
 - A. Tahmin
 - B. Çıkarım
 - C. Varsayım
 - D. Şüphe
 - E. Hayret
 - F. Endişe
 - G. Tereddüt
 - H. Merak

Konuşur, bir olay ya da durum karşısındaki duygu, düşünce, istek, tutum gibi tüm yorum ve tavırlarını sözcesinde dilsel işaretleyicilerin karşılığı olan kipliklerle kodlamaktadır. Söz konusu kiplikler, morfolojik olabileceği gibi sözlüksel, söz dizimsel olabilmektedir. Bunların yanı sıra kipsel alanın işaretleyicileri arasında söylem özellikleri de yer almaktadır. Söylem, konuşurun sözcesinin saklı olduğu ortamdır. Bağlamla da ilişkilendirilebilecek olan söylem, bahsi geçen dilsel unsurları içerdiği gibi vurgu, tonlama, ima, çağrışım, beden dili gibi dil dışı unsurları da barındırmaktadır. Bu çalışmada bilgisel kip alanını işaretleyen tüm söylem türleri söylem analizi içinde değerlendirilecektir.

2. Söylemin Kip Alanına Etkisi

Kip gibi anlam alanını ilgilendiren bir kategorinin işaretlenmesinde çeşitli dilsel unsurlar kullanılmaktadır. Söz konusu anlam olduğu için kipi işaretleyicileri olan kiplikler çeşitlilik arz edebilmektedir. Morfolojik birimden söz dizimsel bir öğeye kadar geniş olan kiplikler arasında söylemsel unsurlar da yer almaktadır. Konuşurun bir diyalog esnasında suskun kalması, söylemek istediklerinin tam tersini

tercih ederek imada bulunması, çağrışımlardan yararlanılması, bir kelimenin söyleniş biçimi, vurgu ve tonlamalar; hatta jest, mimikler ve beden dili dahi kiplik değer taşıyabilmektedir. Bahsi geçen tüm dil içi ve dil dışı ögeler söylem alanı dairesinde yer almaktadır. Çalışmanın konusu dilsel ögeler olduğundan dil dışı kabul edilebilecek olan jest, mimikler ve beden dili kapsam dışında bırakılmıştır ancak dil dışı olarak kabul edilen bu ögelerin yazılı metinle yazar aracılığı ile canlandırılması kipsel alanı etkileyeceğinden söylemsel bildirimler içine dâhil edilmektedir.

Kip alanını işaretleyen söz konusu söylem türlerinin yanı sıra tamamlanması okurun veya dinleyenin zihnine ve idrakine kalmış bazı cümleler vardır. Bu tür cümlelerin tamamlanabilmesi ve algılanabilmesi için konuşur ile dinleyici arasındaki yapılan bilgi alışverişinin örtüşmesi gerekmektedir. Bunun için de deneyimler ve aktarılan bilgi ile sözün muhatabının dünya bilgisinin paralellik göstermesi önem taşımaktadır. Karşısındakine kızan birinin kurduğu “*Sen bu hayatta gördüğüm en ...*” cümlesi, anlamca tamamlanması için yarım bırakılmıştır. Cümleyi zihninde tamamlayacak olan kişi için söz konusu cümlenin devamındaki tüm seçenekler (*kötü/alçak/hain/acımasız ...insansın*) olasılık dâhilinde yer almaktadır. Söz dizimini de ilgilendiren bu konu, vurgu ve tonlama gibi söylemsel özelliklerin ön plana çıkmasıyla bilgisel kip alanına hizmet etmektedir.

İstek anlam alanını çalışan Aslan Demir, söyleme dayalı kiplikleri, diğer tüm kipliklerden daha az gramatikal olan ya da hiç gramatikal olmayan ancak istek anlamını taşıyan ve iletişim ortamına çıkaran söylem stratejileri olarak değerlendirmektedir (2008: 20). Kipsel alan içinde söylem stratejilerinin işlevini yerine getirebilmesi için bağlamın etkisi büyük önem taşımaktadır. Kerimoğlu’na göre kipliklerin neyi işaret ettikleri ancak bağlamla belirginleşir. Belirsizlik ve çok anlamlılığın giderilmesi bağlamın konuşur ve sözün muhatabı arasında bilinmesiyle gerçekleşebilir (2011: 105). Diğer kiplik türlerine göre bağlama daha çok ihtiyaç duyan söylem alanı, verilen bilgiye zemin hazırlayan koşulların bilinmesini gerektirmektedir.

Karşılıklı konuşmalar içinde konuşurlardan birinin kendine yöneltilen soruyu cevapsız bırakarak sessiz kalması, bir duygu durumunun ya da düşüncenin anlatımı için tercih edilen söylem türleri arasında yer almaktadır. Aşağıda yer alan diyalogda konuşurlardan biri karşı tarafa bir soru yöneltmekte fakat diğeri soruyu cevapsız bırakarak bir nevi suçunu kabul etmektedir. Kesinliğin işaretlendiği bu kiplik türü bir söylem özelliği olarak kendini göstermektedir:

- a. –*Daha önce hiç kopya çektin mi?*
- b. – ...

Söyleme dayalı kipsel anlatımlar daha çok karşılıklı konuşmalar içinde kendini belli ettiği için birden fazla konuşurun yer aldığı metinler söz konusu alana daha fazla malzeme sunmaktadır. Bu dikkatle aşağıdaki iki örnek karşılaştırılabilir:

- a. *Ali, bugün bize galiba gelecek.*
- b. — *İleride iyi bir öğretmen olacağına inanıyor musun?*
— *Kısmet, diyerek içini çekti.*

Yukarıda yer alan a cümlesinde *galiba* kelimesinin bilgi kipi içindeki yerini tayin etmek için ne sebeple söylendiğinin bilinmesi yeterlidir. Ali ile telefonda görüşmüş olan konuşur açısından Ali'nin gelme olasılığı yüksekken çok önceden yapılmış bir konuşmada geçen sözleşme gelecek açısından daha uzak olasılık ve belirsizlik taşımaktadır. Bu bakımdan bilgi kipleri içindeki kesinliğinde derecelerinden olan uzak ya da yakın olasılığın varlığı bağlamın bildirilmesi ile ortaya çıkmakta ve *galiba* kipliği ile kodlanmaktadır. b cümlesinde diyalog içinde kullanılan *kısmet* kelimesi kipsel değer taşımaktadır. Metin yazarının ilave ettiği, “*diyerek içini çekti*” sözleri *kısmet* kelimesinin söylem değerinin konuşur açısından uzak bir olasılık taşıdığını göstermektedir. Konuşurun söylediği bilgiye inanmadığı tercih ettiği kelime ile belli olmaktadır. Morfolojik, sözlüksel veya söz dizimsel kipliklerden farklı olarak söyleme dayalı kipliklerde istenen anlamın verilmesi için bağlam yeterli olmamaktadır. Söylem alanında konuşurun seçtiği kipliği kullanım tarzı ya da söylem biçimi devreye girmektedir.

Vurgu ve tonlamanın sözlü iletişimdeki önemi kurulan cümlelerin kipsel değerine etki etmektedir. Örneğin “*Demek sen de bana yalan söyledin!*” gibi bilgi kipleri içinde idrak etmeye dayanan delile dayalılığın aktarıldığı bir cümlede muhatabın da diğer insanlar gibi kendisine yalan söylediğini fark eden konuşur, bu idrakını konuşmasına yansıtmış olmaktadır. Vurgulu bir biçimde söylendiğinde aynı zamanda kızgınlık da bildiren bu ifade daha yumuşak bir ses tonuyla söylendiğinde konuşurun duyduğu hayal kırıklığını yansıtmaktadır.

Söylem türleri arasında yer verilebilecek olan ima etme ya da kastedilenin tam tersini söyleme görsel delile dayalılığın işaretlenmesinde sıkça kullanılan kiplikler arasında yer almaktadır. Birine borç vermiş kimsenin, verdiği parayı isterken “*Bu aralar da dar boğazdayım.*”, sürekli yalan söyleyen biri için “*Ne de güvenilir bir adam.*” ya da her zaman olumsuz konuşan biri için “*Ağzından bal damlıyor.*” denmesi söz üreticisinin görsel delile dayalı olarak tespit ettiği gerçeklerin sözcesine yansıdığını göstermektedir.

Yazılı metinlerde yazar, konuşurun sözcesinde yer alan vurgu ve tonlamayı çeşitli yollarla yansıtabilmektedir. “*Sınavına çalıştın mı?*” biçiminde çocuğuna ikazda bulunan bir anneye çocuğun verdiği “*Herhalde.*” cevabı kesinliği barındırıyorsa sert bir biçimde söylendiği belirtilmektedir. Cevap veren konuşurun çalışmasından emin olmama durumunu yansıtmaması halinde de yumuşak bir ifadeyle cevapladığı dile getirilerek verilebilir. Söz konusu duygu durumu yazar tarafından resim çizermiş gibi anlatılmaktadır.

Bilgi kiplerinden çıkarım, şüphe anlamlarının işaretleyicileri arasında olan soru sorma yöntemi, konuşurun karşı tarafa gerçeği itiraf ettirmesini sağlamak veya elde edilen verilerle ortaya konan ve kısmen de emin olunamayan bilginin onaylanmasını beklemek amacıyla kullanılmaktadır. Söylemsel özellikler arasında yer verilebilecek soru sorma, cevabı bilinen bir gerçeğin karşı taraftan duyulma isteğinin karşılığıdır. Örneğin cüzdanından parasının eksildiğini fark eden kimse, bunu çevresiyle paylaşmaktadır. Durumu anlattığı kişilerden biri beden diliyle kendini ele verince, parası çalınan şahıs hırsızlığı anladığını belli etmek için karşısındakinin gözlerine bakarak “*Yani sen yaptın?*” der. Konuşur, bu söylemiyle soru soruyormuş gibi yaparak karşı tarafın itiraf etmesini beklemektedir. Algısal delile dayalılığın işaretlendiği cümle ile soru sorarak muhatabın net cevabı istenmektedir. Bu kiplik yapı, “*Demek sendin.*”, “*Sen yaptın ha!*” şeklinde de kendini gösterebilmektedir. Söylemin biçimi değişse de alt anlamlar bilgisel kip alanı içinde ortaklaşmaktadır. Konuşur söylem biçimleriyle duygu ve düşüncelerini sezdirmektedir ancak bunun için nispeten dolaylı bir yol tercih etmektedir.

Soru sorma yönteminin kullanımı kimi zaman tamamen karşı tarafı düşündürmeye yönelik olarak tasarlanmış olabilmektedir. “*Kim parayı sevmez ki.*”, “*İnsan böylesi bir doğada yaşlanır mı hiç.*”, “*Sen de mi Bürütüs.*” gibi sözde sorular kesinliğin işaretlendiği bilgi kipi dairesindedir. Bu gibi sorularla amaç, cevap bulmak değil, bilinen ve kesin bir gerçeği hatırlatmaktır.

3. Sonuç

Anlam alanıyla doğrudan ilgili olan kip ve kiplik konusunun dilsel pek çok işaretleyicisi bulunmaktadır. Görülmektedir ki söz konusu işaretleyiciler içinde söylemsel unsurlar da önemli bir yere sahiptir. Söylem türleri olarak değerlendirilebilecek olan söylemsel özellikler arasında eksilteli cümle kurma, sessiz kalma, soru sorma, vurgu ve tonlama, ters anlamlı cümle kurma, ima etme/laf sokma gibi anlatım yolları gelmektedir.

Bağlamla bütünleşik olan söylem analizi çalışmalarında kip alanlarından bilgisel alanın çok sayıda türünün kodlandığı anlaşılmaktadır. Uzak ve yakın olasılık, kesinlik, delile dayalılık ve alt kategorileri ve dolaylı olasılık temelli kiplerden tahmin, çıkarım, şüphe, tereddüt gibi kategorilerin işaretleyicileri yani kiplikleri arasında söyleme dayalı anlatımlar da etkin rol oynamaktadır.

KAYNAKLAR

AK BAŞOĞUL, Duygu; AKSU, Cansu. “Türkçe Sözlü Söylemde “Kesin, Kesinlikle ve Mutlaka” Kiplik Belirteçlerinin Dilbilgisel Sıklık ve Kullanımı”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 8, S. 38, s. 7-20, 2015.

ASLAN DEMİR, Sema. *Türkçede İsteme Kipliği: Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2008.

AYDEMİR, İbrahim Ahmet. “Türk Hukuk Dili Üzerine Araştırmalar II: Söylem Tipleri Üzerine Bir İnceleme”, *Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı*. Ed. Nurettin Demir ve Faruk Yıldırım. Adana: Çukurova Üniversitesi Basımevi, 2014.

BYBEE, Joan; Perkins, Revere; Pagliuca, William. *The Evolution of Grammar: Tense, Aspect and Modality in the Languages of the World*, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

DEMİRCİ, Kerim. *Türkoloji İçin Dilbilim: Temel Kavramlar, Konular, Teoriler*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2014.

FRAWLEY, William. *Linguistic Semantics*, Broadway, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1992.

GÜNAY, V. Doğan. *Dil ve İletişim*, İstanbul: Multilingual Yayınları, 2004.

HİRİK, Seçil. *Türkiye Türkçesinde Bilgi Kiplikleri*. Yayımlanmamış doktora tezi. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, 2014.

KERİMOĞLU, Caner . *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, İzmir: Dinozor Kitabevi, 2011.

KERİMOĞLU, Caner. Genel Dilbilimine Giriş, Ankara: Pegem Akademi, 2014.

KERİMOĞLU, Caner; Aksu, Cansu. “{-Dir} Biçimbiriminin Sözlü Söylemdeki Kiplik Alanları ve Kullanımları”, Ankara: *Dil Araştırmaları*, S. 17, s. 73-94, 2015.

KIEFER, Ferenc. *Modality, Grammar, Meaning and Pragmatics*, (Ed. Frank Brisard, Jan Ola Östman, Jef Verschueren), Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009.

NORDSTROM, Jackie. *Modality and Subordinators*, Amsterdam/Philedelphia: John Benjamins Publishing Company, 2010.

PALMER, Frank Robert. *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1986.

PALMER, Frank Robert. *Mood and Modality*, Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

PAPAFRAGOU, Anna. *Modality: Issues in the Semantics-Pragmatics Interface*, Amsterdam; New York: Elsevier, 2000.

STEPHENSON, Tamina. "Assessor Sensitivity: Epistemic Modals and Predicates of Personal Taste", *New Work on Modality: MIT Working Papers in Linguistics*. Ed. J. Gajewski, V. Hacquard, B. Nickel, S. Yalcin. Vol. 51, pp. 1-22, 2005.

STEPHENSON, Tamina. "Judge-Dependence, Epistemic Modals, and Predicates of Personal Taste", *Linguistics and Philosophy*, Vol. 30, pp. 487–525, 2007.

SWEETSER, Eve E. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantic Structure*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

VON WRIGHT, Georg H. *An Essay in Modal Logic*, Amsterdam: North-Holland Publishing Company, 1951.

YARAR, Özge. *Anlatı Metinlerinde Metin Dünyasını Belirginleştiren Dilsel Düzenlemeler*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2006.